

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Δρ Νεοελληνικής Φιλολογίας και Γλώσσας του ULB, Παν/μίου Βρυξελλών, Επίτιμη Σύμβουλος του Παιδ. Ινστιτούτου, συγγραφέας

Ενδεικτικό διδακτικό παράδειγμα για τη διδασκαλία, με το μεικτό μοντέλο διδασκαλίας του διηγήματος Δικαιοσύνη του Χριστόφορου Μηλιώνη (ΚΝΛ. Γ' λυκείου, σελ. 322-329).

Πλάνο μαθήματος. Το πλάνο μαθήματος λειτουργεί ως πυξίδα για να μην «ξεστρατήσει» το μάθημα», για να υλοποιηθούν οι στόχοι και για να δραστηριοποιηθούν οι μαθητές.

Στόχοι: Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να απολαύσουν το διήγημα ως λογοτεχνικό κείμενο και να επικοινωνήσουν με αυτό.
- Να σχολιάσουν τα παρακειμενικά και διακειμενικά στοιχεία και τη σχέση τους με το αφήγημα.
- Να εντοπίσουν το χώρο και το χρόνο και να γίνει κατανοητός ο ρόλος τους (χωροχρονικό πλαίσιο και αλληλοδιείσδυση παρελθόντος παρόντος).
- Να αντιληφθούν μέσα από την πρωτοπρόσωπη αφήγηση τη βιωματική σχέση του συγγραφέα με τα αφηγούμενα με αναφορά σε κειμενικά στοιχεία.
- Να κατανοήσουν τη δομή του διηγήματος και τη λειτουργία της μνήμης και του συνειρμού ως στοιχείων τεχνικής.
- Να εντοπίσουν τα ιστορικά στοιχεία του διηγήματος και να τα σχολιάσουν.
- Να αντιληφθούν τα χαρακτηριστικά του μοντέρνου διηγήματος αφού το συγκρίνουν με κάποιο παραδοσιακό άλλης εποχής, ανθολογημένο στο βιβλίο.

Μέθοδος διδασκαλίας: Είναι η κειμενοκεντρική ερμηνευτική με το μεικτό μοντέλο διδασκαλίας (ερωτήσεις, διάλογος, πρόκληση προβληματισμού, συμμετοχή μαθητών).

Πορεία διδασκαλίας και επισημάνσεις για τη μορφή και το περιεχόμενο

Μετά την ανάγνωση του διηγήματος από τον καθηγητή και την οικείωσή του από τους μαθητές (5-7') αρχίζει η επικοινωνία με το κείμενο συνεπικουρούμενη από τα

παρακειμενικά στοιχεία (εργοβιογραφικά, εισαγωγές, ένταξη του μέρους στο όλον, π.χ. βιβλίο *Χειριστής Ανελκυστήρος*). Η ερμηνεία του κειμένου αρχίζει με τις ανακοινώσεις των μαθητών και με ερωτήσεις που διερευνούν τον τόπο, τον χρόνο, τα πρόσωπα με τις μικροϊστορίες τους, τα θέματα που τίγονται, τη γλώσσα, τον τρόπο γραφής του συγγραφέα, τη σχέση του τίτλου με το κείμενο και με την προμετωπίδα.

Πιο αναλυτικά

Ο τόπος: Ήπειρος, εντοπιότητα του συγγραφέα, π.χ. «Εδώ αρχίζει η Τρεμπεσίνα [...] οι τελευταίες κορυφές της Νεμέρτσικας με τις απότομες πλαγιές πάνω από τον Αώο· ανάμεσά τους η Κλεισούρα [...]».

Ο χρόνος: Διαπλοκή του παρόντος με το παρελθόν με τη συνδρομή της μνήμης (φωτογραφίες και η λεζάντα-διακείμενο, που μας συνδέει με το 1940). Οι μαθητές εντοπίζουν τη λειτουργία του χρόνου με αναφορές στο κείμενο, π.χ. «Εδώ αρχίζει [...]», «πέρυσι, στο δεύτερο ταξίδι μου [...]. Είναι αρκετό κιάλας που δυο χρονιές συνέχεια έκανα το ίδιο ταξίδι, βρίσκοντας κάθε φορά και άλλη αφορμή [...]. Πρόπερσι που ανοίζανε τα σύνορα [...]. Είδαμε, έλεγε, μια φάλαγγα που ερχότανε [...]. Τότε ήταν άλλος καιρός [...] δούλευα τότε στα Άσπρα Σπίτια της Βοιωτίας [...]. Ήμουν φαντάρος εκεί, το '40, στο φυλάκιο. Εμείς ανατινάξαμε τη γέφυρα, όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος [...] (παπάς). Πραγματικά ζαλίστηκα καθώς ένιωσα ξαφνικά ένα δυνατό χέρι να μ' αρπάζει και να με πετάει σαράντα τόσα χρόνια πίσω [...] θυμήθηκα που βγήκαμε ύστερα στους δρόμους [...] να φύγουμε στα Γιάννενα [...]. Τότε ήρθανε τρεις στρατιώτες που οπισθοχωρούσαν από τα σύνορα [...] (συγγραφέας) ».

Διερευνάται με τη συμμετοχή των μαθητών η τεχνική άρθρωση του χρόνου. Παρατηρούμε ότι κινείται από το παρόν στο παρελθόν και επιστροφή στο παρόν, π.χ. «Παίζω τώρα με τις φωτογραφίες μου».

Πρόσωπα: Οι μαθητές εντοπίζουν τον αφηγητή και συγγραφέα (ταυτίζονται), τους συνοδούς του συγγραφέα στο ταξίδι του στην Αλβανία, όπως είναι: ο ξάδερφός του, ο Ηλίας, που ήταν τραυματίας εκείνου του πολέμου, ο παπα-Νικόλας της Δεσφίνας και άλλα δευτερεύοντα πρόσωπα με τις μικροϊστορίες τους σε πρώτο πλάνο και με φόντο τη μακροϊστορία, δηλαδή τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τις πολεμικές επιχειρήσεις στη Βόρεια Ήπειρο (Αλβανία) το 1940-41.

Αφηγηματικοί τρόποι και τεχνικές. Διερευνώνται το *τι* και το *πώς*, με συνεξέταση μορφής και περιεχομένου μέσα από μικροϊστορίες των ηρώων σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Εντοπίζονται και συζητούνται ο ρεαλισμός της αφήγησης, το σκηνικό της πλαίσιου (εκπομπή για την 28η Οκτωβρίου, τα δύο ταξίδια του συγγραφέα στην Αλβανία- πρωτοπρόσωπη αφήγηση, με εσωτερική εστίαση), ο ρόλος των φωτογραφιών και η λειτουργία της μνήμης (διαπλοκή παρόντος παρελθόντος), π.χ. «Εδώ αρχίζει η Τρεμπεσίνα με μian αθώα πλαγιά, λευκή σαν από γύψο [...] κι εγώ πάνω στο ίδιο ανάχωμα, όπου το ιταλικό τανκς -τέσσερις φωτογραφίες που τράβηξα ο ίδιος πέρυσι, στο δεύτερο ταξίδι μου».

Διαπλοκή περιγραφής και αφήγησης και πολυφωνία του κειμένου. Εντοπίζονται στο κείμενο- πάντα σε συνεργασία με τους μαθητές και κατάλληλες ερωτήσεις-. Εξηγούμε τη λέξη “πολυφωνία” και εστιάζουμε στη λεζάντα της φωτογραφίας, π.χ. *«Η Κλεισούρα ύστερα από τις φοβερές επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού με ένα από τα ιταλικά άρματα που έπεσαν στα χέρια των Ελλήνων»*, λόγια άλλου.

Ο τρόπος γραφής με τον ευθύ λόγο και τον διάλογο, αναζητείται τι προσφέρουν στην αφήγηση. Ο ευθύς λόγος είναι εμφανής, εκφέρεται και από τον συγγραφέα, π.χ. «να δω πώς ζούνε». Ο διάλογος με τον παπα-Νικόλα, που αφηγείται τα σχετικά με τη Δεσφίνα, π.χ. «“Κι από πού έρχεσαι” μου λέει, “Από ποιο μέρος”, “Από την Ήπειρο” του λέω. “Κοντά στην Κακαβιά, αν έχεις ακούσει [...]. “Πώς δεν το ξέρω;”. “Ήμουν φαντάρος εκεί, το ’40”» δημιουργεί ενδιαφέρον και ένταση (εντοπιότητα και στρατιωτικό βίωμα του παπά, αλλά και κοινό έδαφος για συζήτηση). Επίσης, εντοπίζεται ο ευθύς λόγος του Ηλία, π.χ. «Τότε ήταν άλλος καιρός. Ήμασταν κι εμείς παιδιά, πάνω στην τρέλα μας», με τον βιωματικό του λόγο (τότε, ο χρόνος, σε αντίστιξη με τους νέους του τώρα).

Θέματα, αφηγηματικές τεχνικές και λειτουργία της μνήμης

Λειτουργία της μνήμης, π.χ. «είναι αδύνατο να μην τους θυμηθώ και να μην ακούσω εκείνο το τραγούδι τους που μου έχει γίνει κάτι σαν έμμονη ιδέα και μου φέρνει μελαγχολία» (θέμα μνήμης vs λήθης).

Θέματα. Συζητείται, το σχόλιο του συγγραφέα για τους νέους και προσέχουμε την εκφορά του λόγου του που είναι κοντά στον ποιητικό και επισφραγίζεται με το

τραγούδι-διακείμενο, π.χ. «Και πώς είναι δυνατό πια να μιλήσεις, χωρίς να γίνεις καταγέλαστος, για κείνες τις φιγούρες, που τέτοιες μέρες τους βλέπεις μέσα στις πρώτες αναμνήσεις σου να φεύγουν κατά το μέρος όπου βασίλευσε ο ήλιος και ο ουρανός ήταν κόκκινος σαν αίμα [...]. Και πίσω τους ν' αφήνουν τον απόηχο του τραγουδιού τους που τους ακολουθούσε φεύγοντας απ' την Αθήνα.

Θα' ρθω μια νύχτα με φεγγάρι

Να σε ξυπνήσω

Και να τραβούν για την Αλβανία». Ο λόγος είναι αναπαρστατικός και εμπλέκει τον αναγνώστη στα τότε δρώμενα.

Είναι φανερό ότι το τραγούδι των στρατιωτών μάς συνδέει με την έναρξη και το τέλος του πολέμου και συγχρόνως συγκροτεί «μοτίβο», που αναπαριστά συγκινησιακά την πραγματικότητα, έχει εσωτερική δραματικότητα (επίδραση στον αναγνώστη).

Σχολιάζεται το θέμα που τίθεται ως προβληματισμός του συγγραφέα (φοβάται να μιλήσει κανείς για τέτοια πράγματα μήπως γίνει καταγέλαστος), διατυπώνοντας έμμεσα μια αδικία, που γίνεται στη μνήμη των πεσόντων. Μια άλλη αδικία στη μνήμη των πεσόντων έχει διατυπωθεί ήδη κατά το πρώτο ταξίδι τού συγγραφέα στην Αλβανία, όπου εκφράζει την πίκρα του για τη μη περισυλλογή των οστών των Ελλήνων στρατιωτών. Σε αυτό το σημείο μπορεί να γίνει σύνδεση με την προμετωπίδα από το *Μυθιστόρημα* του Σεφέρη, ή να μελετηθεί το τελευταίο μέρος του (ραψωδία 24) με την ολοκλήρωση του μαθήματος, π.χ. «[...] το παραπονεμένο τους τραγούδι κλωθογύριζε στις χαράδρες. Τα κόκκαλά τους βέβαια, σπαρμένα σ' εκείνα τα φαράγγια [...]».

Παρατηρούμε ότι η αφήγηση με φυσικό τρόπο από τους πεθαμένους οδηγείται στους ζωντανούς (ζωή vs θάνατος), όπως ήταν ο Ηλίας, ο λοχίας, που τραυματίστηκε στο χάνι του Μπαλαμπάνη, με εστίαση στη μικροϊστορία του: ο Ηλίας είναι συνταξιούχος του ΙΚΑ, αρτεργάτης με τραύμα στο δεξί πόδι, άξιο προσοχής και σύζήτησης αποτελεί η περίπτωση του κειμενικού ήρωα Ηλία και η επιλογή της σιωπής για τα τότε (ο ήρωας που έγινε αντήρωας), π.χ. «Πάνε αυτά [...]. Τότε ήταν άλλος καιρός. Ήμασταν κι εμείς παιδιά, πάνω στην τρέλα μας».

Με την τεχνική της επανάληψης (συνοχή) ο συγγραφέας προωθεί την αφήγηση συνδέοντας τα λόγια του Ηλία με το δικό του παρόν και τη στάση των νέων, π.χ. «Πάνε λοιπόν αυτά, έγιναν εμβατήρια για τα ραδιόφωνα [...]. Οι πιο πολλοί, κυρίως

οι νέοι, γυρίζουν αλλού το κουμπί. Οι άλλοι, της ηλικίας μου και πάνω- πού να ξέρεις;» (θέμα μνήμης vs λήθης).

Η αφήγηση οδηγείται με φυσικό τρόπο στον ενδοκειμενικό συγγραφέα και στη μικροϊστορία του από τότε που ήταν καθηγητής στα Άσπρα Σπίτια της Βοιωτίας. Παρουσιάζεται ο χώρος με τη μολυσμένη ατμόσφαιρα από την αλουμίνα της Πεσινέ και τις τουμπανιασμένες κοιλιές των εργατών, που δίνει ερέθισμα για συζήτηση, καθώς τίθενται τα θέματα της μόλυνσης του περιβάλλοντος, της αμερικανοποίησης της υπαίθρου και της αλλοτρίωσης πολλών νέων. Τα ταξίδια (ως αφηγηματικό εύρημα) κατά τα Σαββατοκύριακα στην Αθήνα και στη Δεσφίνα, όπου αναζητάει την εκκλησία του Αϊ-Γιώργη, στοιχείο που συνειρμικά παραπέμπει στον Μακρυγιάννη. ενώ συγχρόνως διευρύνονται τόπος και χρόνος (1821).

Παρατηρούμε ότι η μικροϊστορία του συγγραφέα συγκροτεί αντίστιξη με τη ζωή των νέων, που όχι μόνον δεν ξέρουν κατά πού πέφτει ο Αϊ-Γιώργης, αλλά δε σερβίρουν και τσίπουρο στο καφενείο, παρά μόνον κόκα κόλα και καμπάρι, στοιχεία που κάνουν τον συγγραφέα να αναφωνεί με νόημα «Καημένε Μακρυγιάννη». Η άποψή του για τους νέους αφήνεται στην κρίση των μαθητών, άλλωστε ήταν εποχή των πρώτων ανοιγμάτων της χώρας σε άλλους πολιτισμούς και η συνακόλουθη ξενομανία, ελπίζοντας ότι στη σύγχρονη εποχή έχει υποχωρήσει, π.χ. «που ρουφούσαν μακάρια το νεσκαφέ τους με το καλαμάκι, με τ' ακριβά μπλουτζίν [...], με τα χοντρά σπορτέξ παπούτσια τους απαριασμένα πάνω στις καρέκλες». Το απόσπασμα επιβεβαιώνει τα λεγόμενα του συγγραφέα.

Η αναζήτηση καφενείου που να σερβίρει τσίπουρο (ποτό αυθεντικό και ελληνικό) οδηγεί στη γνωριμία του συγγραφέα με τον παπα-Νικόλα, που μέσα από τον διερευνητικό διάλογο καταλήγει σε φιλία, με συνδετικό κρίκο τα βουνά της Ηπείρου και τον πόλεμο του 1940 (τόπος στράτευσης του παπα-Νικόλα και γενέθλιος τόπος του συγγραφέα).

Η αφήγηση συνεχίζεται με αναφορά στο δεύτερο ταξίδι του συγγραφέα στη Δεσφίνα, που γίνεται μετά από πρόσκληση του παπα-Νικόλα, στοιχείο που επικυρώνει τη φιλία τους με τη φιλοξενία-έκκληση, την οποία ετοίμασε ο παπάς για το δάσκαλο (διαχρονικές αξίες).

Κατά την αφήγηση και τον διάλογο με τον παπα-Νικόλα ο συγγραφέας με τη συνήθη τεχνική του (συνειρμοί και μνήμη) επαναφέρει μοτίβα γνωστά και από άλλα του διηγήματα (η γέφυρα, η Κακαβιά, τα λόγγα, η φυγή στα Γιάννενα, οι Ιταλοί, το Καλπάκι κ.ά.).

Τρίτη επίσκεψη δεν υπήρξε, διότι ο συγγραφέας μετακινείται στην Αθήνα, συνδέοντας το παρελθόν με το παρόν της αφήγησης, δηλαδή την πρόκληση να μιλήσει στο ραδιόφωνο για την 28η Οκτωβρίου του 1940, π.χ. «Τον άλλο μήνα μου ήρθε κι η μετάθεση για την Αθήνα». Έτσι, η αφήγηση τελειώνει, όπως άρχισε (Αθήνα, ραδιοφωνική εκπομπή την 28^η Οκτωβρίου, σχήμα κύκλου).

Παρατηρούμε στη συνέχεια, ότι, ενώ φαίνεται πως η αφήγηση οδηγείται με κλιμάκωση των συναισθημάτων σε ένα ήρεμο τέλος, δεν συμβαίνει το αναμενόμενο, καθώς ο συγγραφέας μάς ξαφνιάζει με ένα άλλο αφηγηματικό του τέχνασμα, δηλαδή με την είδηση για τον θάνατο του παπα-Νικόλα, που πήρε εκείνη την ιστορική ημέρα από τη Δεσφίνα, στοιχείο που δημιουργεί δραματικότητα. Ο συγγραφέας-αφηγητής αντί σχολίου διατυπώνει μια ρητορική ερώτηση, με υπαρξιακό υπόβαθρο: «Ποιος λοιπόν τα κουμαντάρει όλα αυτά;» και έτσι ολοκληρώνεται και αυτή η μικροϊστορία.

Με συζήτηση οι μαθητές εντοπίζουν τον επίλογο, δηλαδή την κατάθεση του αφηγητή για την αφορμή γραφής αυτού του διηγήματος, που ως πρόθεση υπήρχε πριν από τέσσερα χρόνια (εκπομπή στο ραδιόφωνο το 1984), αλλά ενισχύθηκε αυτή η πρόθεση με τους θανάτους του Ηλία και του παπα-Νικόλα, ως απόδοση δικαιοσύνης στη μνήμη τους, και έγινε πράξη το 1989, διότι τότε δημοσιεύτηκε αυτό το διήγημα στο περιοδικό *Δέντρο*.

Έτσι, οι φωτογραφίες ως αφηγηματικό υλικό και τέχνασμα κινητοποίησαν τη μνήμη, που επανέφερε μαζί με τις μικροϊστορίες το θέμα της λήθης της σύγχρονης ιστορίας μας, διότι «Σε λίγα χρόνια δε θα 'χει μείνει τίποτε απ' αυτούς. Κι ίσως δε θα υπάρχει και κανείς να τους θυμάται», οπότε τίθεται και το θέμα της δικαιοσύνης, Εδώ μπορεί να παρουσιαστεί το ποίημα από το *Μυθιστόρημα* του Σεφέρη και να συζητηθεί η συνομιλία του συγγραφέα με το Σεφέρη, ήδη από την προμετωπίδα, π.χ. «*Οι σύντροφοι τέλειωσαν με τη σειρά/ με χαμηλωμένα μάτια. Τα κουπιά τους/ δείχνουν το μέρος που κοιμούνται στο ακρογιάλι./ Κανείς δεν τους θυμάται. Δικαιοσύνη*».

Οπότε η γραφή αυτού του διηγήματος έχει κίνητρα όχι μόνον τον θάνατο των δύο κειμενικών ηρώων και την ομιλία για την επέτειο του Έπους του 1940, αλλά και το ότι δεν είχε αρθεί η εμπόλεμη κατάσταση με την Αλβανία και δεν είχε γίνει περισυλλογή των οστών των πεσόντων στο Μέτωπο, που διεκδικούσαν και ακόμα διεκδικούν δικαιοσύνη, καθώς έχουν αρχίσει σχετικές διαδικασίες. Άρα το διήγημα αυτό αποτελεί φόρο τιμής στους πεσόντες τόσο για να μην ξεχαστούν ως αφανείς ήρωες, όσο και για να τους απονεμηθεί δικαιοσύνη, στο μέτρο που μπορεί με τη γραφή του.

Συνεπώς γίνεται η ανακεφαλαίωση:

- Με επιστροφή στο όλον του διηγήματος και με την εστίαση στα κύρια σημεία, π.χ. πρόσωπα, χρόνος που διευρύνεται, χώρος από την Αθήνα (αστικός χώρος) στην περιφέρεια (Ηπειρος, Αλβανία, Βοιωτία με εστίαση στη Δεσφίνα και με φόντο τη γαλλική εταιρεία της Πεσινέ), θέματα (μνήμη-λήθη, δικαιοσύνη-αδικία, αυθεντική και αλλοτριωμένη ζωή), αξίες, μικροϊστορίες που φωτίζουν τη μακροϊστορία και λογοτεχνική γλώσσα.
- Με συζήτηση για το διήγημα ως λογοτεχνικό είδος (μοντέρνο-παραδοσιακό) και με ανάδειξη των μοντέρνων στοιχείων στο έργο του Μηλιώνη.
- Με το θέμα της δικαιοσύνης, που συνδέει το κείμενο με την προμετωπίδα από το *Μυθιστόρημα* του Γ. Σεφέρη, με τον τίτλο του διηγήματος *Δικαιοσύνη* και με τον προβληματισμό-φόβο του συγγραφέα, που συνομιλεί με το Σεφέρη, π.χ. «ποιος τους θυμάται», όλα έχουν σχολιαστεί διεξοδικά, αναδεικνύοντας το κυρίαρχο θέμα και ιδέα που συνέχει το διήγημα.
- Ακόμα, ζητείται να εκφράσουν οι μαθητές τις προσωπικές τους κρίσεις για το έργο και τα συναισθήματά τους (απόλαυση και δημιουργική στάση στο μάθημα).
- Γράφουν το δικό τους διήγημα από προσωπικά βιώματα ή ακούσματα ή παίρνοντας αφορμή από τον Μηλιώνη και τροποποιώντας το συνολικά ή εν μέρει.
- Μελετούν σε ομάδες και άλλα έργα του συγγραφέα και τα παρουσιάζουν στην τάξη.

Με αυτόν τον τρόπο εισάγονται οι μαθητές στη λογοτεχνική ανάγνωση και μελέτη και συνειδητοποιούν ότι τίποτα δεν είναι αυθαίρετο στη λογοτεχνία, που λειτουργεί με την πολυσημία της γλώσσας της και με τη σημειολογία των μοτίβων της ως ομφάλιων λώρων με την παράδοση και τον πολιτισμό του κάθε λαού (σύνδεση με τους στόχους).

Παράλληλα κείμενα. Προτάσεις.

1. Στο πλαίσιο του παράλληλου μπορεί να διαβαστεί το *Μυθιστόρημα Δ'* του Γιώργου Σεφέρη και απόσπασμα από τον *Τελευταίο Σταθμό* (β' τεύχος, ΚΝΛ, για τους ήρωες που προχωρούν στα σκοτεινά, όπως ο Ηλίας).

2. Απόσπασμα από το διήγημα του Πέτρου Αμπατζόγλου (γ' τεύχος ΚΝΛ. σελ. 316) ή το διήγημα *Ετεροδημότες* από το βιβλίο *Χειριστής Ανεκλυστήρος*, που αναφέρεται στην κοινωνική δικαιοσύνη.

3. Μελέτη από ομάδες μαθητών άλλων κειμένων τα οποία έχουν κοινά στοιχεία με το διήγημα του Μηλιώνη, όπως είναι το *Άξιον Εστί* του Οδ. Ελύτη ή το *Πνευματικό Εμβατήριο* του Άγγελου Σικελιανού, με επιστέγασμα μια εργασία ομαδοσυνεργατική με τη μέθοδο σχεδίων εργασίας (project) στους άξονες: *Δικαιοσύνη και λογοτεχνία, ιστορική μνήμη και λογοτεχνία.*

Με αυτόν τον τρόπο θα ασκηθούν οι μαθητές στο πώς να μαθαίνουν, καθολικό αίτημα όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης σήμερα, και θα ασκηθούν να παράγουν τον δικό τους συγκροτημένο λόγο στις εξετάσεις και γιατί όχι και τον λογοτεχνικό τους λόγο, που είναι στη φιλοσοφία του μαθήματος.